

מורשת ותרבות ישראל - כתות ז'

**בשביל הזהות:
זהות יהודית-ישראלית בעולם משתנה
סידור התפילה**

שיעור 2: מהי תפילה?

מטרות

בירור משמעות המושג תפילה, ושאלת הצורך של כל אדם בתפילה, באמצעות השיר הליכה לקיסריה. התמקדות בתפילות שבח על הבריאה. השוואה בין ברכת מעריב ערבים, המסורתית מתוך הסידור, ובין שירי סוף הדרך של לאה גולדברג, כביטוי לתפילה חילונית.

מהלך הפעילות:

1. פתיחה: קריאה בשיר הליכה לקיסריה של חנה סנש.

שיחה: איך רואה המשוררת את תפילת האדם? (כחלק מעולם הטבע, כמו החול, המים, שהם נצחיים). האם לדעתכם תפילת האדם היא נצחית? האם היא חלק מהטבע שלנו?

ננסה להבין ביחד מהי תפילה:

- התלמידים יספרו האם הם מרגישים לפעמים צורך להתפלל (בעת צרה? לפני מבחן? אולי כתודה על הצלחה והגשמת חלום? או כהתפעלות מיפי הטבע?)
- איסוף על הלוח מושגים ואסוציאציות הקשורים למושג "תפילה".
- מיון הפריטים שנאספו על הלוח לסוגי תפילות שונים (תפילת יחיד, תפילת רבים, תפילת קבע, תפילה אישית, דתית, חילונית ועוד...).
- הכתה תגדיר ביחד מהי תפילה: מתי נאמרת, על איזה צורך עונה, מה מקומה בחיינו...
- האם צריך להיות אדם דתי או מאמין כדי להתפלל?
למורה: **התפילה על פי ההגדרה המילונית** היא פנייה לאל בבקשה ובתחנונים. למעשה, התפילה היא העבודה הרוחנית הראשונה שנעשתה על ידי האדם מעולם. האדם מתפלל כחלק מיצירת הקשר עם האל. המילה נגזרת מהשרש פל"ל שפירושו לקוות לייחל.
בתפילה המסורתית ישנם מספר סוגי תפילה: סליחה, הודיה, בקשה, שבח ועוד. התפילות המקובלות כיום הן תפילות חובה המרוכזות בספרי תפילה.
- **סידור**: ספר תפילה הכולל באופן מסודר, ומכאן שמו, את תפילות כל ימות השנה, לשבת ולראש חודש – כגון: תפילת שחרית, מנחה, ערבית, תפילת שמונה עשרה, יזכור וכו'.
- **מחזור**: ספר תפילה לחגי ישראל על פי מחזוריות חודשי השנה. לשיעור זה כדאי להביא מספר עותקים של סידורים ומחזורים לכתה.

2. תפילות ושירים על יפי הטבע וחכמת הבריאה

קריאה בברכת מעריב ערבים:

ברכה זו נאמרת מדי ערב, בתפילת ערבית, לפני קריאת שמע.

שאלות לשיחה: במה עוסקת התפילה? האם היא מבטאת מחשבות שמעסיקות אותנו לפעמים? למה לדעתכם חיברו תפילה זו? האם היא עונה על חרדות או פחדים שלנו כבני אדם? איזה? האם היא נוסכת בנו בטחון? במה? לבחור משפט אחד שמבטא בעיניכם את תמצית התפילה הזו.

למורה: התפילה נכתבה בעת העתיקה, כאשר בני האדם עוד לא ידעו את חוקיות הטבע ומחזור הזמנים. הם חשו פליאה גדולה בכל בוקר על זריחת השמש ובכל ערב על שקיעתה, וכנראה אולי חששו בסתר ליבם מפני שיבוש הסדרים הללו. הידיעה שזהו סדר קבוע נסכה בהם בטחון. הברכה מודה לאל על המחזוריות הקבועה של היממה ומבקשת שסדר זה לא יפסק לעולם.

3. קריאה בשירי סוף הדרך של לאה גולדברג – (מופיע גם בסידור של התנועה הרפורמית).

שאלות לשיחה: למה מתפללת המשוררת בשיר? האם השיר משוחח עם ברכת מעריב ערבים? איך? לבחור משפט אחד מתוך השיר שמזדהים איתו ולהסביר.

למורה: המשוררת מבקשת להשאר תמיד ערה ליופי העולם ולחכמת הטבע והבריאה, מבקשת לזכור תמיד להלל ולשבח את הבורא על יצירתו המופלאה, ובכך להרגיש את המיוחד בכל יום ויום בחייה.

4. לסיכום: מהי תפילת האדם לאור הטקסטים שלמדנו?

הליכה לקיסריה

מילים: חנה סנש, לחן: דוד זהבי

אלי, אלי, שלא יגמר לעולם
החול והים,
רשוש של המים,
ברק השמים,
תפלת האדם.

נכתב בקיסריה, 24.11.1942

ברכת מעריב ערבים (מתוך סידור התפילה):

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם, אשר בדברו מעריב ערבים
בחכמה פותח שערים ובתבונה משנה עתים ומחליף את הזמנים
ומסדר את הכוכבים במשמרותיהם ברקיע כרצונו,
בורא יום ולילה, גולל אור מפני חשך וחשך מפני אור,
המעביר יום ומביא לילה, ומבדיל בין יום ובין לילה, יהוה צבאות שמו.
אל חי וקים תמיד מלך עלינו לעולם ועד.
ברוך אתה יהוה, המעריב ערבים.

ג.

למדני אלהי, ברוך והתפלל
על-סוד עלה קמל, על-נגה פרי בשל
על החרות הזאת לראות, לחוש, לנשם,
לדעת, ליחל, להכשיל.
למד את-שפתותי ברכה ושיר-הלל
בהתחדש זמנך עם-בקר ועם-ליל
לבלי יהי יומי היום - כתמול שלשום
לבלי יהיה עלי יומי - הרגל.
לאה גולדברג

שיעור 3: משמעותה של תפילת הציבור

מטרות: בירור המונח תפילת ציבור בהשוואה לתפילת יחיד. לאיזה סיטואציות בחיינו מתאים כל סוג של תפילה. לאיזה מן הסוגים אנחנו מתחברים יותר ולמה?

מהלך השיעור:

1. מחלקים את הכתה לשתי קבוצות. כל קבוצה מקבלת טקסט של תפילת ציבור: "תפילה" של אלי נצר ותפילת "שים שלום" מתפילת שמונה עשרה.
2. התלמידים יענו על שאלות:
באיזה גוף כתובה התפילה?
באיזה נושאים עוסקת התפילה?
האם זו תפילת יחיד או ציבור?
מה מאפיין לדעתכם תפילת יחיד, ומה מאפיין תפילת ציבור?
מה יש בתפילת הציבור שלא קיים בתפילת היחיד? (בקשות שמתייחסות לכלל העם, הקבוצה שאליה אני משתייך)
איזה ערכים עומדים בבסיסה של תפילת הציבור? (אחריות קולקטיבית, העדפת צרכי הציבור על צרכי הפרט).
3. במסורת היהודית תפילת הציבור מתקיימת בדרך כלל בבית הכנסת ודורשת עשרה משתתפים לפחות – מנין.
קריאת הטקסט של אבא קובנר – "להיות אחד במנין"
שאלות על הקטע:
  - למה מתכוון קובנר במשפט: 'אמרתי תפילת מנחה, והגעתי'. לאן הוא הרגיש שהוא הגיע? איזה הרגשה נתנה לו התפילה במנין?
  - איך מתייחסת היהדות לאחריות האדם היחיד בתוך החברה, אם תשעה אנשים אינם מספיקים לצורך תפילה בציבור, והם זקוקים לעוד אדם אחד להשלמת המנין?
  - האם גם אתם מרגישים שאתם: 'אחד, אבל אחד בציבור'? באיזה מצבים אתם חשים כך?
  - איזה מבט חדש מוסיף הקטע של אבא קובנר על תפילת הציבור שלא ראינו קודם?
4. תוספת מרחיבה לשיעור: לומדים יחד את מאמרי חז"ל העוסקים בחשיבות התפילה בציבור.
ובירור יחד: למה חז"ל היו צריכים לעודד את התפילה בציבור? האם יש טרחה בהליכה לבית הכנסת שלש פעמים ביום או שיותר נוח להתפלל בבית כשנוח לי?

תפילה
אלי נצר

תן לנו חגים
שקטים כחיוכו של תינוק.
תן לנו בכיות קטנות
בחקיק האשה הנאהבת.
תן לנו שירי לב,
הנאמרים בדומית-לחש.
תן לנו זרועות כשרשים
לחבוק את הקשה והפצויע.
תן לנו לילות טהורי תקנה
אל מול אדמה גדולה ושותקת
עשה את ביתנו
משכן לניגונים,
אל תוסיף לגזענו
טבעת יגונים.

תפילת שים שלום משמונה עשרה

שים שלום טובה וברכה, חיים חן וחסד ורחמים
עלינו ועל כל ישראל עמך.
ברכנו אבינו כלנו כאחד באור פניך, כי באור
פניך נתת לנו ה' אלהינו תורת חיים ואהבת
חסד, וצדקה וברכה ורחמים וחיים ושלום.
וטוב יהיה בעיניך לברכנו ולברך את כל עמך
ישראל בכל עת ובכל שעה בשלומך.
ברוך אתה ה', המברך את עמו ישראל בשלום.

להיות אחד במניין

בשבוע הראשון להיותי בארץ עמדתי ליד הכותל המערבי. אמי ז"ל לא
ציוותני דבר; שכן לא נפרדנו. עמדתי במרחק של פסיעה מהכותל, מן
האבנים, והרגשתי שאיני שייך. הרגשתי שהנני נטוע בהווייה אחרת. לא
פסעתי צעד נוסף, אך מישהו משך בשרוולי, ביקש שאצטרף למניין.
חבשתי כובע, הצטרפתי למניין. אמרתי תפילת מנחה, והגעתי.

זהו דבר יהודי, היותר ייחודי שביהדות – להיות אחד במניין. לדעת כי
התשעה זקוקים לעשירי, והאחד לתשעה. אפשר שזה הדבר המשמעותי
ביותר שביהדות, ואין דבר יותר ייחודי ויהודי בתנועה זו בה חונכתי.

תפילתי תמיד להיות אחד מכולם, שמילותי הטובות תצטרפנה למלים שממלמל הציבור. ... א ח ד - אבל אחד בציבור.

אבא קובנר

כל מי שיש לו בית הכנסת בעירו ואינו נכנס לשם להתפלל נקרא שכן רע מבוסס על בבלי ברכות ח ע"א

אמר ר' יוחנן בשעה שהקדוש ברוך הוא בא לבית הכנסת ולא נמצא בה עשרה מיד הוא כועס.
ברכות ו ע"ב

אמר הקדוש ברוך הוא כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים ומתפלל עם הציבור מעלה אני עליו כאילו פדאני לי ולבני מבין אומות העולם.
ברכות ח ע"א

אמר רבי פנחס מקוריץ:

כל תפילה שאין מתפללים אותה בשם כל ישראל אינה תפילה.
אור הגנוז – סיפורי חסידים / מרטין בובר. שוקן, ירושלים ותל-אביב תשס"ה, עמ' 116

שיעור 5: שמע ישראל ה' אלוהנו ה' אחד

מבוא: שמע ישראל הוא הפסוק בספר דברים: "שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד" (ו', ד), אותו אמר משה לבני ישראל בטרם כניסתם לארץ, ובו קריאה להכיר באלוהותו של ה' ולקבל את עול מלכותו, בהיותו אלוהיו של עם ישראל, ובהיותו אחד ויחיד (כתפיסת המונותאיזם). הפסוק והקטע שאחריו, הפותח במילים "ואהבת את ה' אלהיך" השתלב בתפילה ונתפס כהצהרת האמונה הבסיסית ביותר ביהדות. הוא נאמר בהזדמנויות שונות, בין שגרתיות - בכל בוקר וערב בקריאת שמע וכן לפני השינה (קריאת שמע שעל המיטה) - ובין קיצוניות, למשל במקרים של מוות. במוצאי יום כיפור נהוג לומר את פסוק שמע ישראל בסיום תפילת נעילה. סיפור מותו בייסורים של רבי עקיבא, תוך כדי אמירת "שמע ישראל", הפך לסיפור מופת וממנו למדו דורות רבים של 'מקדשי השם'. בתקופת מסעי הצלב בימי הביניים בחרו יהודים רבים למות מוות של הקרבה עצמית ולא להמיר את דתם. מילותיהם האחרונות היו 'שמע ישראל'. גם בשנות השואה היו אלה מילותיהן האחרונות של רבים מן הנספים.

1. פתיחה: להביא טקסטים ידועים של סטיקרים חבר אתה חסר, ... ולפתוח בשאלה על משמעות הסיסמאות האלה בחיינו. מוכרות לכולם, מובנות לכולם ומביעות רעיון שרבים מזדהים איתו. לברר את הטקסט של שמע ישראל כטקסט מוכר מובן משמעותו ידועה לכול יהודי בעולם.
2. לתאר לתלמידים את המעמד בו משה מעביר לעם ישראל את עיקרי "צוואתו" ואחר כך יקראו ביחד את הקטע מספר דברים.
3. לשאול את התלמידים האם הם מכירים את הקטע? מהיכן הוא מוכר? מתי נאמר? מהי משמעות הפסוק הראשון ומה הדרישות בקטע "ואהבת"? איזה מצוות נלמדות מן הקטע? (אמירת שמע ביום ובלילה – בשכבך ובקומך, מצוות תפילין, מזוזה) רשמים את כל התשובות על הלוח. אם התלמידים לא יודעים – יש להשלים את המידע החסר.
4. הילדים יקבלו דף לעבודה עצמית או בזוגות ובו שאלות על הקטע:
  - רשמו איזה אברי גוף מוזכרים בקטע (לב, נפש, יד, עין)
  - איזה פעולות או מעשים (שינון, דיבור, ישיבה, הליכה, שכיבה, קימה, קשירה, כתיבה)
  - איזה רגשות – אהבה
  - באיזה לשון כתוב הקטע – לשון ציווי.
  - האם אפשר לצוות על אהבה? האם זה מזכיר לכם ציווי אחר על אהבה בתורה? שגם הוא קשה לביצוע? (ואהבת לרעך כמוך)

- באיזה דרכים מציע משה לעם לחזק את אהבת האל? (על ידי מעשים יום יומיים קבועים, הקשורים לכמה שיותר איברים בגוף, ולכמה שיותר פעולות במשך היום, ולפתחי הבתים שעוברים בהם כמה וכמה פעמים ביום).
- חישוב מה אתם עושים כשאתם רוצים לזכור משהו חשוב (רושמים ביומן, עושים קשר במטפחת, כותבים פתק על המקרר, מכניסים תזכורת בטלפון).

5. תוספת מרחיבה - שמע ישראל בקידוש השם:

קריאת הסיפור על הוצאתו של ר' עקיבא להורג.

איך פירש רבי עקיבא את הפסוק ואהבת את ה' אלוהיך בכל נפשך? (אהבה בכל מחיר, אפילו במחיר החיים. אהבה ללא ציפיה לתמורה).

מה דעתכם על פרשנותו של ר' עקיבא? איך אתם הייתם מפרשים זאת?

6. קריאת סיפורו של רב סרן רועי קליין.

מה דומה ומה שונה בסיפור של ר' עקיבא ושל רס"ן רועי קליין?

מה דעתכם על המעשה של רועי קליין?

- דור שלם דורש שלום
- תנו לצה"ל לנצח
- עם חזק עושה שלום
- קרבי זה הכי אחי
- שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד
- חבר, אתה חסר
- מי שנולד הרוויח
- תנו לחיות לחיות

(ד) שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֶחָד:

(ה) וְאֶהְבֶּתָּ אֶת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לִבְבְּךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדְךָ: (ו) וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצַוְךָ הַיּוֹם עַל לִבְבְּךָ: (ז) וְשִׁנַּנְתָּם לְבִנְיָן וְדַבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתְךָ וּבְלִכְתְּךָ בַּדֶּרֶךְ וּבְשֹׁכְבְּךָ וּבְקוּמְךָ: (ח) וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל יָדְךָ וְהָיוּ לְטוֹטְפוֹת בֵּין עֵינֶיךָ: (ט) וּכְתַבְתָּם עַל מְזוֹזוֹת בֵּיתְךָ וּבְשַׁעְרֶיךָ:

דברים, פרק ו

בשעה שהוציאו את רבי עקיבא להריגה, זמן קריאת שמע היה, והיו סורקים את בשרו במסרקות של ברזל, והיה מקבל עליו עול מלכות שמים.

אמרו לו תלמידיו: רבינו, עד כאן?

אמר להם: כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה "בכל נפשך" - אפילו נוטל את נשמתך. אמרתי, מתי יבא לידי ואקיימנו? ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו?! היה מאריך ב"אחד" עד שיצתה נשמתו באחד.

(בבלי, ברכות סא, ע"ב)

רב-סרן רועי קליין (10 ביולי 1975 - 26 ביולי 2006, ב' באב ה'תשל"ה - א' באב ה'תשס"ו), גדל ברעננה ולמד בבית הספר היסודי יבנה, בחטיבת הביניים של ישיבת בני עקיבא ובבית הספר התיכון אמ"ת גוש דן ולאחר מכן במכינה הקדם צבאית "בני דוד" בעלי. למד הנדסת תעשייה וניהול במכללת יהודה ושומרון וסיים בהצטיינות. נישא לשרה, לזוג נולדו שני ילדים.

קליין החל את שירותו הצבאי כלוחם בחטיבת הצנחנים, אחר כך עבר לשרת ביחידת אגוז, וכשחזר לצבא לאחר לימודיו האקדמיים, מונה לתפקיד סמג"ד 51 של חטיבת גולני. בשנת 2001 קיבל ציון לשבח מאלוף פיקוד המרכז על תפקודו במארב ליד שכם בו חיסל הכוח חמישה מחבלים פלסטינים.

במלחמת לבנון השנייה היה קליין סגן מפקד גדוד 51 של חטיבת גולני. במהלך הקרב בבינת ג'בייל נזרק רימון יד לעבר הכוח עליו פיקד. קליין זינק על הרימון, עצר בגופו את הפיצוץ ונהרג. במעשהו הציל את חיי יתר החיילים ששהו בקרבת הרימון. חייליו סיפרו כי תוך כדי המעשה זעק "שמע ישראל". בעקבות מעשה זה הוחלט בצה"ל להעניק לרועי קליין את עיטור העוז. העיטור הוענק ב-2 בספטמבר 2007 בטקס בהיכל התרבות בתל אביב. את האות קיבלו בשמו אביו ואלמנתו של קליין.